

EWELINA MARIA POPIELARZ-ZAJDEL

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0002-2546-2151

ewelina_900@interia.pl

**„Bóg stworzył świat, człowiek zbudował labirynt” –
sacrum w twórczości ks. Janusza Stanisława Pasierba****Streszczenie**

Ks. Janusz Stanisław Pasierb pisał o pięknie, miłości i dobru. Jego życie także było wypełnione tymi wartościami. Natura, sztuka i szeroko pojęta kultura stanowiły dla Pasierba możliwość nawiązywania relacji z *sacrum*. W swojej twórczości poetyckiej nieustannie zwraca się w stronę *sacrum* i opiewa piękno otaczającego go istnienia, często nawiązując przy tym do motywów biblijnych. Piękno jest bliskie doświadczaniu, przeżyciu *sacrum*. Bóg jest również Pięknem i w tym zawężeniu przejawia się zaangażowanie poety. Jest to poezja doświadczania *sacrum*, poezja, w której możemy spotkać się z drugim-bliźnim. Autor proponuje czytelnikowi refleksję, medytację i afirmację, aby móc w pełni odczytywać sens bytu. Zawierza Bogu oraz jego miłosierdziu. Docenia sztukę, która – choć będąca dziełem rąk ludzkich – jest wynikiem Bożej ingerencji.

Słowa kluczowe: Janusz Pasierb, świętość, Bóg

„Ksiądz Janusz St. Pasierb to był człowiek wielkiego formatu, zawsze miał swój czas otwarty dla wędrujących przez życie ludzi”¹ – czytamy we wspomnieniach dotyczących księdza Pasierba. Jego życie bezwzględnie było związane z sakralnością. Według badaczy życia i twórczości księdza już od młodości lat przejawiał znamiona niezwyklej dojrzałości emocjonalnej, co mogło być związane z faktem, iż jego dzieciństwo przerwał wybuch II wojny światowej. Urodził się w rodzinie nauczycielskiej, więc o jego rozwój intelektualny w sposób szczególny dbali rodzice². Swoje myśli kierował jednak ku Bogu, toteż zdecydował się podjąć studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym

¹ B. Wiśniewski, *Moje spotkania z księdzem prof. Januszem St. Pasierbem*, „Prowincja” 2013, 4 (14), s. 142.

² M. Wilczek, *Ksiądz Janusz Pasierb. Szkic do portretu*, Pelplin 2013, s. 63–77; M. Wilczek, *Wydarzenia upamiętniające postać i dzieło ks. Janusza St. Pasierba* [w:] tejsze, *Trwać oznacza ocalić dobro i piękno. Pamięci Księdza Janusza St. Pasierba w 15. rocznicę śmierci*, Pelplin 2008, s. 567–575; M. Wilczek, *Ksiądz Janusz St. Pasierb wskazujący na piękno* [w:] *Pióro na wodzie*, red. A.S. Czyż, K. Moisan-Jabłońska, Warszawa 2015, s. 44–58.

w Pelplinie. Dał się wówczas poznać jako człowiek o niezwyklej inteligencji, wielkiej pracowitości, pobożności, ale także poczuciu humoru. W 1952 r. otrzymał święcenia kapłańskie i został wikariuszem. Potem rozpoczął studia kolejno na: Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Warszawskim, w Papieskim Instytucie Archeologii Chrześcijańskiej w Rzymie oraz na Uniwersytecie Kantonalnym we Fryburgu. W efekcie tych działań ksiądz Pasierb zdobył trzy doktoraty: z teologii, archeologii i historii sztuki oraz posiadał znajomość pięciu języków obcych. W 1964 r. otrzymał habilitację na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, w 1972 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1982 r. – profesora zwyczajnego.

Jego życie związane było z uczelniami krajowymi i zagranicznymi, występował jako członek stowarzyszeń naukowych oraz redaktor czasopism. Jako poeta debiutował w roku uzyskania tytułu profesorskiego na łamach „Tygodnika Powszechnego”. Od tamtej pory był autorem kilkuset publikacji naukowych oraz popularnonaukowych, w tym trzynastu zbiorów poetyckich. Jego prace dotyczyły zarówno sztuki sakralnej minionych lat, jak również dotyczyły współczesnej refleksji kulturowej. Tym samym jego pozycja w świecie nauki, jako wybitnego znawcy historii sztuki, ale również humanisty, została ugruntowana nie tylko w Polsce, ale i poza jej granicami. Zmarł 15 grudnia 1993 r. w Warszawie³. Profesor Tadeusz Chrzanowski napisał we wspomnieniach o ks. Pasierbie:

był poetą w dosłownym i przenośnym znaczeniu tego słowa. W dosłownym – co udokumentował opublikowanymi za życia wierszami. I w przenośnym – ponieważ na błyski i iskry poezji natrafialiśmy u niego wszędzie – w najbardziej nawet uczonych dywagacjach. A ponadto poezja była po prostu elementem podstawowym jego życia, jego psychiki, jego sposobu bycia i stosunku do innych ludzi⁴.

Janusz Stanisław Pasierb pisał o pięknie, a jego życie wydaje się także wypełnione tą wartością. Wśród licznych wspomnień dotyczących osoby księdza są też informacje o jego łagodnym usposobieniu, oddaniu w służbie Bogu oraz szczególnym zamiłowaniu do muzyki czy literatury. Słowa, które kierował do wiernych, w sposób szczególnie oddziaływały na społeczeństwo, ponieważ były poparte postawą księdza. Jak pisze Maria Wilczek w „Teologii Politycznej”, „poparte były także świadectwem jego odchodzenia”⁵. Po upływie ponad 27 lat od śmierci księdza nadal jest on niekwestionowanym autorytetem, a jego twórczość, działalność i życie wydają się obecnie wartością już na stałe wpisaną w polską i europejską skarbnicę kultury. Jego liryki, chociaż warto nadmienić, iż nie wszystkie⁶, odwołują się do *sacrum* związanego z przestrzenią biblijną. *Sacrum* w jego poezji, podobnie jak w liryce staropolskiej, odwołuje się do skojarzeń biblijnych, topicznych czy symboliki religijnej. W ślad za

³ M. Wilczek, *Ksiądz Janusz St. Pasierb wskazujący na piękno* [w:] *Pióro na wodzie...*, s. 44–58.

⁴ T. Chrzanowski, *Ksiądz Janusz Stanisław Pasierb*, „Tygodnik Powszechny” 1994, nr 8, s. 9.

⁵ M. Wilczek, *Ksiądz Janusz St. Pasierb wskazujący na piękno*, <https://teologiapolityczna.pl/ maria-wilczek-ksiazd-janusz-st-pasierb-wskazujacy-na-piekno> [29.07.2020].

⁶ Przykładem może być wiersz *Écorché*, którego interpretacji dokonuje Wojciech Kudyba w tekście *Inność, obcość, opresja. O jednym wierszu ks. Janusza Stanisława Pasierba* [w:] *Pytania o wiarę. Religia i Kościół w literaturze polskiej*, red. A. Sulikowski, Szczecin 2008, s. 233–242.

ustaleniami Zofii Zarębianki, iż *sacrum* występuje „jako synonim tego, co święte”⁷, możemy podejmować próbę interpretacji wierszy Pasierba.

Największym problemem w badaniu twórczości Pasierba jest wyeliminowanie nasuwających się preferencji w interpretacji, szczególnie zaś próba obiektywnego spojrzenia na poetę nie pod kątem wyłącznie jego tzw. kapłańskiej tożsamości. Jak pisał Wojciech Kudyba, wiersze Pasierba są przede wszystkim interpretacją symbolu, są nośnikami nowoczesnej świadomości, iż to, co nas otacza, jest światem zmediatyzowanym, który może być uchwycony przez znaki⁸. Poeta ma taką wrażliwość, jest ciągle historykiem sztuki, przy jednoczesnym zwrocie ku duchowości i egzystencji⁹. Jan Sochoń jako ważne, na równi z wyznacznikami interpretacyjnymi Kudyby, stawia kapłańskie życie, które „okrywa niepowtarzalną barwą jego poetycką dykcję”¹⁰, czyli jest częścią składową poezji tego autora.

Jako kapłan, poeta i historyk sztuki swoją twórczością przypomina, iż należy podążać w stronę piękna. Afirmacja piękna, która otacza poetę, osoby w jego wierszach i rzeczywistość, pozwala na nieustanne odczucie obecności *sacrum*. Kategorię tę będziemy określać jako transcendentną i osobową rzeczywistość, której nadrzędną wartością jest uczuciowe doświadczenie podmiotu, piękno bliskie doświadczeniu, przeżyciu *sacrum*. Bóg jest również Pięknem i w tym zawężeniu przejawia się zaangażowanie poety; to dla Pasierba bardzo specyficzne i możliwe, że najważniejsze. Owa wartość w jego twórczości ma wiele imion i obejmuje bardzo rozległe pola znaczeniowe. Piękno często utożsamiane bywa w wierszach Pasierba z Bogiem – stwórcą oraz afirmacją życia. Każdy z nas poszukuje piękna, a ksiądz Pasierb próbuje pomóc w odnajdywaniu właściwej drogi poprzez skupienie się i refleksję nad życiem¹¹. W *Wierszu afrykańskim* możemy przeczytać:

zatrzymaj się bez względu na to
czy uciekasz czy ścigasz
bo nigdzie
ani przez chwilę
nie będzie ciebie
naprawdę¹² (PŁ, s. 36).

⁷ Z. Zarębianka, *Tropy sacrum w literaturze XX wieku. Od zagadnień motywicznych do perspektyw hermeneutycznych*, Bydgoszcz 2001, s. 12–13.

⁸ Swoistą amplifikacją tej myśli jest ujawniana przez Baudrillarda ponowoczesna tendencja kultury do symulacji i symulakryzacji, gdzie znak nie jest jedynym pośrednikiem do rzeczy, ale znak tworzy rzecz, która rzekomo reprezentuje, czyli zastępuje rzeczywistość pierwotną (tzw. procesja symulaków). Jest to sytuacja związana najprawdopodobniej z postsekularnością. Znaki użyte w wyniku tej postawy tworzą własny świat (twierdzą, że tekst *Biblii* trzeba zabrać chrześcijanom, gdyż ten doskonały tekst kultury winien służyć kulturze współczesnej), jest to ideologiczna proklamacja rzeczywistości, w której w tekście *Biblii* widzi się zaczyn nowej rzeczywistości.

⁹ W. Kudyba, *Rana, która przyzywa Boga*, Lublin 2006, s. 40.

¹⁰ J. Sochoń, *Kapłan – poeta. Czy interpretacja poezji ks. Janusza St. Pasierba domaga się wiedzy o jego kapłaństwie?* [w:] tegoż, *O pocieszeniu, które daje literatura*, Warszawa 2004, s. 132.

¹¹ M. Wilczek, dz. cyt.

¹² Dla uproszczenia wywodu stosować będę następujące skróty tomików poetyckich wykorzystanych w artykule: *Doświadczenie Ziemi* (2010) DZ; *Puste ląki* (1993) PŁ; *Things ultimate and other*

Podmiot wiersza wskazuje, iż potrzeba kontemplacji życia i zastanowienia się nad istnieniem, aby w pełni móc skorzystać z daru, jaki człowiek otrzymał. Konieczność zatrzymania w biegu i zastanowienia się nad losem jest o tyle ważna, o ile znaczenie ma dla nas nasze życie duchowe. Ksiądz Pasierb w eseju pisał, iż „milczenie, uciszenie, powinno być przeżyciem oczyszczającym, za dużo jest w nas gratów i śmieci. [...] Ciszka, która pomnaża wrażliwość, tak potrzebną nam, ogłuszonym przez «mocne uderzenie» współczesności”¹³. Jako znawca sztuki ksiądz Pasierb uwrażliwiał na doświadczenie piękna oraz *sacrum* nie tylko przez przybliżanie biblijnych toposów, ale także przez wskazywanie na sztukę malarską czy architektoniczną. Ekfrazy są tak częste w twórczości Pasierba, iż Krzysztof Karnicki dokonuje nawet zestawienia, w którym wymienia nawiązania do konkretnych dzieł sztuki, dzieląc je na poszczególne gałęzie sztuki, które pojawiają się w tomiku *Kategoria przestrzeni*¹⁴.

W poetyckich dziełach tego poety odnaleźć możemy wiele nawiązań do *sacrum*. W obręb tego zjawiska wpisują się u autora nie tylko konkretne przywołania biblijne, jak na przykład imiona czy miejsca, ale także motywy i odniesienia. W twórczości tej znajdujemy wiersze, w których wprost wyrażone są biblijne toposy. Jednym z najbardziej charakterystycznych utworów jest *W Biblii*?¹⁵:

nie jak do biblioteki
chciałbym wejść w Biblię
jak się wchodzi w dom
pragnąłbym w niej zamieszkać
mając za domowników np. Daniela i Rut
lecz przypomniałem sobie
że musiałbym widywać także Jezabel i Saula
bo i oni są w Biblii w Biblii
przecież jak w życiu
Biblia jest jak świat
więc może poczekam
póki co
pomieszkać
na ziemi (DZ, s. 157).

W wierszu tym przywołany został obraz Biblii – Świętej Księgi, ale także wymieniono bohaterów biblijnych: Daniela, Rut, Jezabel i Saula. Możemy przeczytać, iż podmiot wiersza chciałby w Biblii zamieszkać, przebywając wówczas z pozytywnymi bohaterami Starego Testamentu, jednak uświadamia sobie, że gdyby się tam pojawił, musiałby spotkać także tych negatywnych, subiektywnie zatem wyznaje, iż „poczekam póki co”. „W Biblii przecież jak w życiu” spotyka nas

poems / Rzeczy ostatnie i inne wiersze (2001) RZO; *Wiersze religijne* (1983) WR; *Wiersze wybrane* (1988) WW; *Wierzę* (1998) W. Przy skrótach oznaczających dany tom podaję tytuł wiersza i stronę.

¹³ J.S. Pasierb, *Sluchaj [w:] Sluchaj, módl się, pracuj*, red. o. K. Janicki, Poznań 1989, s. 41–42.

¹⁴ K. Kranicki, dz. cyt., s. 88–89.

¹⁵ Dokładniejszej interpretacji wiersza dokonuje metodą ikonologiczną Krzysztof Kranicki w pracy *Poezja doświadczenia sacrum. Wokół twórczości poetyckiej Janusza S. Pasierba*, Gdańsk 2014.

to, co jest dobre, ale także to, co przykre. Dokonuje zatem autor przeniesienia sfery *sacrum* biblijnego na płaszczyznę egzystencji w rzeczywistości.

Drugim bardzo charakterystycznym utworem nawiązującym bezpośrednio do *sacrum* biblijnego jest wiersz opisujący zmagania Noego przy budowie arki:

Noe buduje arkę
Daleko od morza jeziora czy rzeki
Noe buduje arkę
Na pogodnym niebie ani śladu chmury
Noe buduje arkę
Grzesznicy wyśmiewają szaleńca
Noe buduje arkę
Rodzina ma dosyć wszystkiego
Noe buduje arkę
Nie słuchając nikogo prócz Boga
Noe buduje arkę¹⁶.

Pasierb w tym utworze nie tylko sięga po osobę i wydarzenia opisane w Biblii, ale także „od siebie” dopowiada możliwe sytuacje. Kompozycja litanijna tego tekstu może sugerować, iż czyniąc coś wedle bożego rozkazu, nie zważając na otoczenie i innych, będąc konsekwentnymi w podejmowanych działaniach, mamy szansę zostać przez Boga „ocaleni”, wejść w sferę *sacrum* i ostatecznie zwyciężyć. Co ciekawe, nie ma w wierszu słów, które mogłyby wskazywać, iż Noe za swój upór w dokonywanej pracy zostanie nagrodzony, jednak czytelnik prawdopodobnie wie, że bohater wiersza osiągnie bardzo wiele, bowiem uratuje życie swoje i najbliższych.

Jednym z wierszy wybranych przez Kranickiego jako sztandarowy tekst nawiązujący do Biblii jest utwór *jak*, w którym podmiot liryczny opisuje szereg cierpień i doświadczeń człowieka. Punktem nakierowującym odpowiednią interpretację jest wers „sądzisz że kołysanka z Betlejem to cała Ewangelia”, który uzmysłowia czytelnikowi, iż jego wiedza na temat Biblii jest znikoma, zawsze bowiem niepełna, a otwarcie się na sferę *sacrum* jest możliwe tylko wówczas, gdy dotknie go prawdziwe cierpienie:

jak ty chcesz dotrzeć do sedna i coś zrozumieć
skoro nigdy nie byłeś skazany ani odrzucony
nie paliło się przed tobą powietrze
nie rozstępowała woda
nie rozpadała ziemia
nie zostałeś wygnany
nie zabijano twych dzieci i owiec
nie doświadczyłeś czym jest
uścisk Boga żywego
czy kiedyś zmiażdżyło cię niebo
sądzisz że kołysanka z Betlejem
to cała Ewangelia
czy usłyszałeś tamten krzyk
czy sam krzyczałeś (*jak*, W, s. 67).

¹⁶ To niepublikowany wiersz z archiwum Marii Wilczek. Cyt. za: K. Kranicki, dz. cyt., s. 52.

W dzisiejszym świecie dążymy właśnie do takiego życia, w którym nigdy nie „zmiądzę Cię niebo”. Stronimy od cierpienia, uważając, że to właśnie zapewni nam szczęście. Poeta próbuje przekazać zgoła inny sposób docierania do prawdziwości istnienia. W powyższym tekście możemy doszukać się inspiracji historią hiobową. Czytamy o drastycznych sytuacjach, swoistym „katalogu cierpień”¹⁷, w których to Bóg skazuje człowieka na niewyobrażalne męki. Hiob jako jeden z umiłowanych Bogu ludzi zostaje wystawiony na próbę, traci wszystko, od dobytku przez rodzinę, na zdrowiu skończywszy. Jest jednak nadal wierny Bogu i dlatego otrzymuje nagrodę od Stwórcy. Jest to zatem, jak czytamy u Kudyby, Boży „ucisk przewyciężony”¹⁸, ponieważ za jego sprawą jesteśmy w stanie pojąć istotę życia. „*Sacrum* budzi w nas sprzeczne uczucia, wywołuje wewnętrzny konflikt – powoduje, iż jednocześnie odczuwamy podziw i grozę, zachwyt i przerażenie. Wzywa nas do wyjścia poza, czy też ponad antynomie, które zostają «na powierzchni» i rozwiązują się w rzeczywistości przekraczającej ramy naszego świata”¹⁹ – pisze Kudyba²⁰.

Według Kranickiego tekst ten jest w pewnym sensie prowokacją, która ma pokazać czytelnikom, iż nie warto uciekać przed cierpieniem, bo tylko przez jego doświadczenie możemy pojąć istotę bycia, zatem obranie drogi pełnej wiary i doświadczonej niepowodzeniami „prowadzi do odkrycia istoty ludzkiego losu, które ma swoje pełne wyjaśnienie tylko w perspektywie *sacrum*”²¹. Bardziej zasadne byłoby określenie nie losu, a ludzkiej kondycji czy drogi. Już w tym momencie analizy przytoczonych tekstów poetyckich Pasierba ujawnia się, iż nie tylko za sprawą bezpośrednich odniesień biblijnych mamy do czynienia z *sacrum* biblijnym, bowiem poezja ta zawiera w sobie szerokie spektrum kontaktu z Biblią w momencie duchowego zaangażowania. Pasierb w swojej twórczości nieustannie wyszukuje w Biblii takich motywów, za których sprawą może opisywać ludzki byt. Biblia jest dla niego, kapłana-poety, miejscem, w którym znajduje odpowiedzi na wszystkie pytania dotyczące egzystencji, relacji międzyludzkich czy postępowania człowieka. Podsuwa także odbiorcy recepty na znajdowanie piękna. Jako historyk sztuki ksiądz Janusz odwoływał się wielokrotnie w swojej poezji do jej uroków. Natura, sztuka i szeroko pojęta kultura stanowiły dla Pasierba możliwość nawiązywania relacji z *sacrum*. Natomiast kontemplacja sztuki to swoiste spotkanie z Absolutem. Człowiek dzięki obcowaniu ze sztuką ma możliwość dotarcia do sfery *sacrum*, a niektóre z elementów uchwyconych za sprawą zmysłów przenoszą odbiorcę sztuki do sacrosfery. W przypadku poezji Pasierba nawiązywanie do dzieł sztuki jest nie tylko okazją do jej poznania, ale także stworzeniem możliwości dla

¹⁷ E. Sykuła, *Pasja według Pasierba*, Lublin 2004, s. 160.

¹⁸ W. Kudyba, *Rana...*, s. 61.

¹⁹ Tamże, s. 79.

²⁰ Doświadczenie wiary, doświadczenie historyczne nie jest głębszym wymiarem tego, co dane w fenomenologicznym *sacrum*, to już inna droga. Można to doświadczenie ujmować za sprawą teorii fenomenologicznej, sama ta teoria nie tłumaczy realności doświadczenia Boga.

²¹ K. Kranicki, dz. cyt., s. 45.

odbiorcy, aby kontemplować *sacrum*, za którym należy odkrywać zbawcze prawdy „w kluczu hermeneutycznej lektury rzeczywistości”²².

W twórczości księdza Pasierba można znaleźć wiele odniesień do różnych dziedzin: malarstwa – wiersz *Odwiedziny*, muzyki – *Requiem imperfektum*, tańca – *Taniec*, architektury – *Katedra w Sewilli*, rzeźby – „*Zwiastowanie*” *Stwosza*, witrażu – *Witraż Wyspiańskiego u Franciszkanów*. Wszystkie z wymienionych wierszy pochodzą z jednego tomiku *Kategoria przestrzeni*. Innym bardzo charakterystycznym zbiorem wierszy, w którym możemy znaleźć wiele odniesień do sztuki, jest ten, który był efektem wyjazdu do Izraela jesienią 1985 roku – *Doświadczenie Ziemi*. W cztery lata po tej podróży został wydany tomik, który „zbiera, niczym Psalterz, 150 utworów – pamiątek z pielgrzymowania”²³. Wśród tych zapisów, przeżyć po odwiedzeniu miejsc wydarzeń opisywanych w Biblii, Pasierb włącza wiersze pełne zachwyty nad otaczającą go sceną Ziemi Świętej. Nawiązania do sztuki i opiewanie piękna otaczającej rzeczywistości mają posłużyć zrozumieniu siebie, a jeśli to możliwe, wpłynąć nawet na duchową przemianę odbiorcy²⁴. „Horyzontem interpretacji symboli jest w tej twórczości sfera religijna, a u źródeł hermeneutycznych działań poety odnajdujemy fascynującą wizję kultury, jako obszaru spotkania słowa ludzkiego ze słowem Bożym”²⁵ – podsumowuje książkę Kranicki.

Człowiek-odbiorca utworów Pasierba nie tylko „spotyka się” ze swoją inteligencją czy wrażliwością, ale przede wszystkim poprzez nawiązania do sztuki odwołuje się do swojego sumienia. Jak pisze Tomasz Tomasik, „między dziełem sztuki a odbiorcą zachodzi relacja dialogiczna”²⁶. Odbiorca może także utożsamiać się z podmiotem występującym w wierszu, bowiem on-człowiek-artysta jest twórcą, czym przypomina Boga, i dlatego może pozwolić sobie na spojrzenie na świat jako strefę *sacrum* z nieco innej perspektywy:

gdy gram
maluję
rzeźbię
piszę
spod moich drętwiejących palców
wytryska życie (*Sztuka*, WW, s. 62).

Pasierb tworzy także swoisty manifest sztuki, odzégnując ją od kultury masowej, ponieważ to dzięki dziełom sztuki można na nowo odkrywać znaczenia i sensy zawarte w Piśmie świętym:

Poezja dzisiaj
nie może dowierzać
musi słowa sądzić

²² Tamże, s. 87.

²³ M. Borkowska, *Modlitwa, słowo i sztuka w poezji ks. Janusza St. Pasierba*, Lublin 2003, s. 99.

²⁴ W. Kudyba, *Rana...*, s. 40.

²⁵ K. Kranicki, *Egzystencjalna lektura Biblii w tomiku „Doświadczenie ziemi” ks. Janusza Stanisława Pasierba*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2014, t. 67, nr 1, s. 17.

²⁶ T. Tomasik, dz. cyt., s. 87.

zadawać im rany
zdzierać odzienie
przybijać do krzyża
słuchać co krzyczą
kiedy umierają
sprawdzać pieczęcie
po trzech dniach na grobie (*Poezja dzisiaj*, RZO, s. 31).

Poezja tworzona przez księdza Pasierba jest twórczością ludzkiego doświadczenia, w której możemy się spotkać z drugim człowiekiem. Poeta ukazany w tych wierszach nie jest tylko twórcą, to jednostka ponadprzeciętna, posłaniec skierowany do świata i ludzi – wybrany przez Boga²⁷. W poezji, jak w *ars poetica*, jest refleksja o niej samej, daje się to skutecznie odnieść do języka jako sfery twórczości. Poezja jest bowiem pracą nad językiem i w języku. Szczególne walory ma natomiast poezja religijna, która zakłada istnienie *homo religiosus* i zwykle odnosi się do jakiegoś przeżycia religijnego.

Pasierb w twórczości poetyckiej często wyraża sugestię, iż po to cierpiał Chrystus, aby ukazać, że w cierpieniu można odwołać się do najgłębszej części duszy człowieka. Pasierb pozwala „swojemu człowiekowi” na dialog, ponieważ znaczna ilość jego wierszy powstała właśnie na takiej zasadzie. Jest to o tyle istotne, że „sytuacje dialogiczne odsłaniają w bardzo wyraźny sposób obraz *sacrum* osobowego”²⁸, kreowanego w wierszach księdza-poety. *Sacrum* osobowym w poezji księdza Pasierba jest Bóg, Bóg Ojciec, Ojciec Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego za nasze grzechy. Należy pamiętać jednak, iż mówienie o *sacrum* osobowym to czasem niezbyt pojemna i właściwa metonimia Boga²⁹. Wszelkich i dowolnych atrybutów Boga nie można sprowadzać do kategorii sakralnych.

Jako potwierdzenie, iż za szczególną sferę *sacrum* poeta uznaje już samo obcowanie z Biblią, niech posłuży fakt, że w wielu jego utworach pojawiają się kryptocytaty z Pisma świętego. Wskazuje to nie tylko na świadome i celowe poszukiwanie odniesień, ale przede wszystkim na to, iż autor Biblię traktował z najwyższą wiernością i zaufaniem. Za przykład może tu posłużyć kolejny utwór inspirowany historią Hioba, pod znamionym tytułem *List do Hioba*:

niebezpiecznie jest być sprawiedliwym
jak światło nocą ściągać ćmy
zwracać uwagę i nieba i piekła
uważaj Hiobie

gdy szatan wyzwie Stwórcę
kiedy się staniesz przedmiotem zakładu

²⁷ K. Bałdyga, *Obserwacja i trwanie – o liryczności wierszy ks. Janusza St. Pasierba*, „Colloquia Litteraria” 2014, 1, s. 46.

²⁸ K. Kranicki, *Poezja...*, s. 105.

²⁹ Ryszard Strzelecki określa, iż *sacrum* nie jest osobowe, gdyż kategoria Osób Bożych jest przed wszelkim doświadczeniem (ma status pierwotnie metafizyczny, metafizyki Boga). R. Strzelecki, *Model badania podmiotowej sfery kultury współczesnej*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2021, nr 7 (16), s. 7–27.

pozbawiony dzieci obsypany trądem
nie przeklinaj Boga (WR, s. 47).

W dalszej części tekstu spotykamy się z bardzo ciekawym zabiegiem, w którym podmiot liryczny zwraca się do Hioba, aby przebaczył Bogu i wytrzymał próbę, którą dla niego przygotowano, bo przecież „ta próba nie może trwać dłużej niż życie”³⁰. Zapowiada także bohaterowi, aby nie liczył na nagrodę, a po prostu przyjął los, jaki dla niego przygotowano, „trochę za nas wszystkich”³¹, podobnie jak miało to miejsce z Jezusem. To bardzo charakterystyczna sytuacja dialogu ponadczasowego pomiędzy bohaterem starotestamentowym a zbiorowym bohaterem lirycznym. „Tutejszy” bohater wykazuje znajomość sytuacji i dlatego pozwala sobie na rozmowę z Hiobem biblijnym, jakby był mu współczesny. Kolejne strofy wiersza są zwrotem do Boga-Ojca:

Ojczy nasz który jesteś także na ziemi
gdzie Twoje imię święci nie tylko modlitwa
a Twoje królestwo nie szumi w słońcu jak drzewo
lecz milczy w ciemności jak ziarno
gorzkie jak sprawiedliwość i jak świętość twarde
i na skale wschodzi wbrew nadziei

Ono wyrasta z ziemi i ono zstępuje z nieba
trudne dla nas jak wiara i niemożliwe jak miłość
która przychodzi mimo wszystko i nas woła
Spraw niech będzie ono dla nas pokusą silniejszą od chleba
i niech w nim ostatecznym kształtem stanie się Twoja wola
gdy wiara i nadzieja już przeminą (WR, s. 47).

Następne wersy są parafrazą modlitwy *Ojczy nasz*. Podmiot liryczny nie zwraca się już do Hioba, a przemawia do Boga-Ojca, chwając jego królestwo i prosząc, aby ludzkie dążenie do życia wiecznego było ważniejsze niż dobra doczesne. Wymienia także najważniejsze wartości często przywoływane w Biblii – nadzieję, wiarę i miłość – wskazując przy tym, iż żadna z nich nie jest dana człowiekowi na zawsze, bowiem „Biblia zawiera w sobie podwójne objawienie: objawia nam Boga i jednocześnie objawia nam nas samych”³². W powyższym wierszu Pasierb także pozostaje wierny temu stwierdzeniu – bowiem możemy doszukiwać się obrazu Boga wystawiającego na próbę tego, będącego najbardziej sprawiedliwym, ale ma królestwo także na ziemi, królestwo, które weszło na skale i to wbrew nadziei. Widzimy także nas samych, podmiot zbiorowy, proszący Hioba o ofiarę, aby „przypodobać się” Bogu. Jesteśmy tymi, dla których wiara jest trudna, a miłość niemożliwa. W głębi pragniemy wierzyć w *sacrum* i oddać się „Jego woli”. Co bardzo ważne, w poezji Pasierba nie dochodzi do prostej wymiany ról czytelnik-bohater, „Pismo święte to dla Pasierba Słowo Boga rozgrywające się tu i teraz,

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² P. Ricca, *Czytać Biblię dziś według wiary chrześcijańskiej* [w:] *Czytać Biblię dziś*, red. E. Borghi, Ząbki 2004, s. 122.

trwające, wieczne, rozgrywane się w konkretnej egzystencji, będące częścią jego poetyckiej *mistagogii*³³. Pasierb wielokrotnie włączał czytelnika w sytuację opisywaną w wierszach. W utworze *Pilat* możemy przeczytać:

znalazłeś się
jak Pilat w credo
tuż obok imienia skazańca
obok imienia Boga (DZ, s. 76).

Według poety jesteśmy zatem świadkami tego, co dzieje się na biblijnych stronach, jednak te wydarzenia nie rozgrywają się tylko w Świętej Księdze, ale autor przede wszystkim dostosowuje je do obecnego tu i teraz istnienia ludzkiego. Może ma świadomość, iż współczesny człowiek nie jest w stanie pojąć Biblii w całym jej zagmatwaniu, opisach oraz niedopowiedzeniach i trzeba mu w sposób dosłowny oraz dosadny ukazać ponadczasowy wymiar *sacrum* biblijnego. Szuka zatem biblijnych odniesień i drogowskazów, w jaki sposób człowiek współczesny powinien postępować i odnajdywać podobieństwa do swojego losu, historii czy radzenia sobie z egzystencjalnym chaosem. Jest w poezji Pasierba tak, że „czytający może stanąć w jednym szeregu z ludźmi z Biblii”³⁴, czujemy to, ponieważ poeta, posługując się liryką maski czy pierwszoosobowym dialogiem, sprawia, iż odnajdujemy się w przypisanej nam roli. Takie zabiegi mogą powodować, iż odczytujemy uniwersalny wymiar biblijnych opowieści i dostosowujemy je do schematu istniejącej rzeczywistości. Ponadto, jak czytamy u księdza Kranickiego, „biblijna postać nie przemówi do nas, jeżeli nie rozpoznamy w niej siebie, nie wrzucimy jej w wir doczesności”³⁵. To jest problem biblijnego logosu – nie tylko słowa, ale II Osoby Trójcy jako Logosu, który wyznaczamy za Ewangelią św. Jana. Jednak mamy tu sytuację, gdy słowo, słowo biblijne, pośredniczy w kontakcie z Rzeczywistością Transcendentną. Ta pośredniość ma cechy biblijnej mediatyzacji Boga oraz cechy pośrednictwa i symbolizacji językowej.

W utworach Pasierba możemy spotkać się także z bardzo charakterystycznym dla niego zmieszaniem światów lub, dokładniej mówiąc, przemieszaniem porządków świata – realnego, ziemskiego z niebiańskim, ludzkiego i transcendentnego³⁶. Przez ten zabieg chce nam pokazać, iż w naszej egzystencji nie jesteśmy w stanie odżegnać się od Boskiego wymiaru, a rzeczywistość, która nas otacza, choć bywa okrutna, to nosi w sobie znamiona *sacrum*:

imiona które błyszczały na naszych ołtarzach
Adonai Jahwe Michael
słowo ze mszy Sabaoth
litery które za Niemca kurczyły się z bólu
na zwojach palonych lub wdeptanych w śnieg
teraz świecą neonem (6. Państwo Izrael, DZ, s. 34).

³³ K. Kranicki, *Poezja...*, s. 52.

³⁴ M. Czajkowski, *Egzystencjalna lektura Biblii*, Lublin 1993, s. 102.

³⁵ K. Kranicki, *Egzystencjalna...*, s. 18.

³⁶ Tamże, s. 20.

Po wstępnej analizie poezji księdza Pasierba możemy określić, iż podmiot jego wierszy to *homo religiosus*, który próbuje nawiązać relację z *sacrum*. Owo *sacrum* jawi się jako ściśle powiązane z obrazem Boga w Biblii. U Pasierba nie znajdziemy profanacji *sacrum*, a wręcz przeciwnie, zauważyć możemy wiele motywów – np. rany czy serca – które w sposób bezpośredni nawiązują do Boga i są świadectwami jego istnienia. „Twórczość przenika afirmacją *sacrum* rozumianego jako Bóg Jezusa Chrystusa i przekonanie o niewystarczalności racjonalistycznej interpretacji zjawisk”³⁷. W tej poezji możemy odczytywać, iż jeśli nie ma *sacrum* w naszym życiu, to jest to egzystencja niepojmująca prawdziwego sensu rzeczywistości.

Badacz twórczości Pasierba, Krzysztof Kranicki, wprowadza do literatury pojęcie mające dookreślić jego twórczość – poezja doświadczania *sacrum*. Używanie takiego sformułowania może być uzasadnione faktem, iż w tej twórczości bardzo charakterystycznym *sacrum* jest także doświadczenie drugiego człowieka, bliźniego. Za sprawą innej osoby możemy doświadczyć innej strefy sakralnej, czyli świata. Dochodzimy zatem do momentu, kiedy dotykamy prawdziwego sakralnego wymiaru życia. „W relację *sacrum* – człowiek, ukazaną w liryce Pasierba, wpisane jest «doświadczanie»: człowiek doświadcza trudów drogi *sacrum*, poddając się w posłuszeństwie Bożej pedagogice. [...] człowiek doświadcza *sacrum* poprzez bycie doświadczanym przez *sacrum* – owo «doświadczanie» staje się tu spoiwem i pełni rolę komunikacyjną pomiędzy człowiekiem a sacrosferą”³⁸. W związku z przytoczonym cytatem oraz dokonaną analizą twórczości można stwierdzić, iż poezja Janusza Stanisława Pasierba w różnoraki sposób określa kategorię *sacrum* – począwszy od *sacrum* biblijnego, przez kulturowe, na egzystencjalnym skończywszy.

Bibliografia

Bibliografia podmiotowa

- Pasierb J.S., *Doświadczenie Ziemi*, Pelplin 2010.
 Pasierb J.S., *Puste łąki*, Warszawa 1993.
 Pasierb J.S., *Sluchaj [w:] tegoż, Sluchaj, módl się, pracuj*, red. o. K. Janicki, Poznań 1989.
 Pasierb J.S., *Things ultimate and other poems / Rzeczy ostatnie i inne wiersze*, przeł. Ch. Lambert, Pelplin 2001.
 Pasierb J.S., *Wiersze religijne*, Poznań 1983.
 Pasierb J.S., *Wiersze wybrane*, Warszawa 1988.
 Pasierb J.S., *Wierzę*, Pelplin 1998.

Bibliografia przedmiotowa

- Bałdyga K., *Obserwacja i trwanie – o liryczności wierszy ks. Janusza St. Pasierba*, „Colloquia Litteraria” 2014, 1.
 Borkowska M., *Modlitwa, słowo i sztuka w poezji ks. Janusza St. Pasierba*, Lublin 2003.
 Chrzanowski T., *Ksiądz Janusz Stanisław Pasierb*, „Tygodnik Powszechny” 1994, nr 8.

³⁷ K. Kranicki, *Poezja...*, s. 76.

³⁸ Tamże, s. 212.

- Czajkowski M., *Egzystencjalna lektura Biblii*, Lublin 1993.
- Kudyba W., *Inność, obcość, opresja. O jednym wierszu ks. Janusza Stanisława Pasierba* [w:] *Pytania o wiarę. Religia i Kościół w literaturze polskiej*, red. A. Sulikowski, Szczecin 2008.
- Kudyba W., *Rana, która przyzywa Boga*, Lublin 2006.
- Kranicki K., *Egzystencjalna lektura Biblii w tomiku „Doświadczenie ziemi” ks. Janusza Stanisława Pasierba*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2014, t. 67, nr 1.
- Kranicki K., *Poezja doświadczenia sacrum. Wokół twórczości poetyckiej Janusza S. Pasierba*, Gdańsk 2014.
- Ricca P., *Czytać Biblię dziś według wiary chrześcijańskiej* [w:] *Czytać Biblię dziś*, red. E. Borghi, Ząbki 2004.
- Sachon J., *Kapłan – poeta. Czy interpretacja poezji ks. Janusza St. Pasierba domaga się wiedzy o jego kapłaństwie?* [w:] tegoż, *O pocieszeniu, które daje literatura*, Warszawa 2004.
- Strzelecki R., *Model badania podmiotowej sfery kultury współczesnej*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2021, nr 7 (16).
- Sykuła E., *Pasja według Pasierba*, Lublin 2004.
- Wilczek M., *Ksiądz Janusz Pasierb. Szkic do portretu*, Pelplin 2013.
- Wilczek M., *Ksiądz Janusz St. Pasierb wskazujący na piękno* [w:] *Pióro na wodzie*, red. A.S. Czyż, K. Moisan-Jabłońska, Warszawa 2015.
- Wilczek M., *Wydarzenia upamiętniające postać i dzieło ks. Janusza St. Pasierba* [w:] tegoż, *Trwać oznacza ocalić dobro i piękno. Pamięci Księdza Janusza St. Pasierba w 15. rocznicę śmierci*, Pelplin 2008.
- Wiśniewski B., *Moje spotkania z księdzem prof. Januszem St. Pasierbem*, „Prowincja” 2013, 4(14).
- Zarębianka Z., *Tropy sacrum w literaturze XX wieku. Od zagadnień motywicznych do perspektywy hermeneutycznych*, Bydgoszcz 2001.

God created the world, the man created the *labyrinth* – sacrum in the works by priest Janusz Stanisław Pasierb

Abstract

Priest Janusz Stanisław Pasierb wrote about beauty, love and goodness. His life was also filled with these values. Nature, art and broadly understood culture provided Pasierb with the opportunity to establish relationships with the sacrum. In his poetic works, he constantly turns to the sacrum and praises the beauty of the surrounding existence, often referring to biblical motifs. Beauty is close to experience, the experience of the sacrum. God is also Beauty and it is in this narrowing that the poet's commitment is manifested. It is a poetry of experiencing the sacrum, a poetry in which we can meet our neighbour. The author offers the reader reflection, meditation and affirmation in order to fully understand the meaning of existence. He trusts in God and his mercy. He appreciates art which, although the work of human hands, is the result of God's intervention.

Keywords: Janusz Stanisław Pasierb, *sacrum*, God

Ewelina Maria Popielarz-Zajdel, doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo. Zakres zainteresowań naukowych oscyluje wokół kategorii *sacrum* w literaturze, głównie współczesnej.